

Wikiwijs: hoe zit het met de kwaliteitsborging?

Aanstaande donderdag praat de Vaste Kamercommissie over Wikiwijs:¹ de plannen van het ministerie om het gebruik van 'open leermiddelen' in het onderwijs te bevorderen (kamerbrief 7/4/2009).² Eerder werden de 'gratis schoolboeken' (ten laste van het schoolbudget) ingevoerd. Daarmee wilde het ministerie bewerkstelligen dat scholen kostenbewuster opereren en zich krachtiger teweerstellen tegen de dominante marktpositie van de commerciële leermiddelenuitgevers en -distributeurs.³ Met Wikiwijs wil het ministerie de markt verder openbreken door een digitaal platform te bieden voor het ontwikkelen en distribueren van digitale leermiddelen die kosteloos door leraren gebruikt kunnen worden. Met de naam Wikiwijs refereert het ministerie aan mogelijke afspraken dat de geestelijke eigendom van een aangeboden product niet bij de oorspronkelijke auteur ligt maar dat het product, zoals in Wikipedia, telkens weer door volgende auteurs en gebruikers aangepast en geoptimaliseerd mag worden.⁴ Dat wordt een dynamische markt, maar worden er voldoende garanties ingebouwd dat de onderwijskwaliteit voor de leerling op een acceptabel niveau blijft?

Vanuit verscheidene hoeken werd sinds december 2008 gereageerd op de ministeriële plannen. Wilfred Rubens (9/12/2008) koos de invalshoek van E-learning.⁵ Op de website van Beter Onderwijs Nederland stond de kwaliteit van het onderwijs en de inbreng van de onderwijsprofessional centraal.⁶ En in de derde plaats lieten de schoolboekschrijvers en -uitgevers van zich horen.⁷ Ik kan niet op ervaring met het ontwikkelen van leermiddelen bogen (laat staan op ervaring met digitale leermiddelen), maar ik heb wel geroken aan de kwaliteitskunde. Dat brengt me, met gepaste overmoed, tot de volgende kanttekeningen bij de voornemens rond Wikiwijs.

1. Geïntegreerde leergangen versus losse modules

Leermiddelenuitgevers bieden veelal geïntegreerde leergangen of methodes aan om een bepaalde doelgroep (bv. havo-leerlingen) in een bepaald schoolvak (bv. scheikunde) van een bepaald beginniveau naar een bepaald eindniveau te brengen. De leraar hangt er zelf desgewenst nog allerlei toeters en bellen aan, maar de interne samenhang en interne continuïteit van de leergang is gegeven. Dat is een cruciale hoeksteen van onderwijskwaliteit. Als op Wikiwijs dergelijke geïntegreerde leergangen worden aangeboden, is er geen vuil aan de lucht. Maar de onderwijskwaliteit wordt bedreigd als leraren allerlei losse modules van Wikiwijs downloaden en deze onoordeelkundig tot een rommelige leergang samenvoegen. Losse modules kunnen goed gebruikt worden als aanvullingen bij een bestaande leergang, maar ze kunnen deze niet vervangen.

2. Iteratieve productontwikkeling versus losse flodders

Goede leermiddelen maak je niet in één keer. Door het gebruik van systematische ontwerp- en ontwikkelprocedures kun je wel het aantal kinderziektes verkleinen, maar het blijft een proces van vallen en opstaan, evalueren en optimaliseren. Dat is eens te meer het geval als je producten niet alleen voor eigen gebruik ontwikkelt maar als ze tevens voor derden bruikbaar moeten zijn. En het wordt nog erger als het product niet alleen door goedopgeleide, ervaren leraren moet kunnen worden gebruikt, maar ook door beginners en onbevoegden. De producten die op Wikiwijs worden aangeboden, zouden dus idealiter van een etiket moeten worden voorzien waarop hun 'ontwikkelstatus' is vermeld: is het een 'losse flodder' die nog lang niet is uit-ontwikkeld, of is het een product dat glansrijk de toets der praktijk en de toets van kritische vakgenoten heeft doorstaan?

3. Wie zal dat betalen?

Bij leermiddelen die door commerciële uitgevers op de markt worden gebracht, worden de ontwikkelkosten over alle gebruikers omgeslagen. Bij Wikiwijs is het daarentegen de bedoeling dat de ontwikkelde digitale producten gratis ter beschikking van de gebruikers komen. Het risico is dan dat er via Wikiwijs uitsluitend producten op de markt worden gebracht die nog niet uit-ontwikkeld zijn en waarvan de kwaliteit dus nog niet gegarandeerd kan worden: de daartoe benodigde ontwikkelkosten zijn voor de producenten niet op te brengen. Een andere mogelijkheid is dat het aangeboden product slechts ogenschijnlijk gratis is, maar dat de aanbieder ervoor zorgt dat gebruikers bij optimaal gebruik allerlei extra kosten moeten maken (hardware, training, etc.).

Of zou Wikiwijs misschien aantrekkelijk worden voor belangengroepen die bepaalde ideeën of bepaalde onderwijsdoelen en -uitkomsten willen promoten en die bereid zijn een ontwikkelproject *onder door hen gedicteerde voorwaarden* te financieren? Dat wordt een lucratieve manier van sponsoring. Wie betaalt bepaalt: de onderwijsinhoud wordt bepaald door de meestbiedende sponsor.

4. Kwaliteit = fitness for intended use

Ook al zouden op Wikiwijs uitsluitend kwaliteitsproducten worden aangeboden, dan nog kunnen ze in de onderwijspraktijk veel ellende veroorzaken. Kwaliteit is namelijk niet een eigenschap van een product, maar van de interactie tussen product, gebruiker en gebruiksomgeving. Een herenparaplu van goede kwaliteit is niet geschikt voor gebruik door kinderen of invaliden en ook bij windkracht 6 Beaufort verliest hij zijn waarde. De producten die op Wikiwijs worden aangeboden, moeten dus voorzien zijn van een etiket waarop vermeld staat voor welke gebruikers en eindgebruikers en voor welke doelen ze geschikt zijn, aan welke eisen de leeromgeving moet voldoen, en welke andere leermiddelen moeten worden aangeboden om het product tot z'n recht te laten komen. Een complicerende factor bij leermiddelen is bovendien dat ze allerlei voorkennis van de leerling (eindgebruiker) vooronderstellen. Op het etiket moet dus tevens worden vermeld welk netwerk van vaktermen en vaardigheden de leerlingen onder de knie moeten hebben voordat ze het leermiddel met vrucht kunnen gebruiken.

5. Product-identificatie en versie-beheer

Bij schoolboeken die via een uitgever worden aangeboden, is het duidelijk. Er wordt een boek (c.q. leer-gang) op de markt gebracht. Er worden recensies geschreven. Gebruikers sturen verbeter-suggesties in. En er komt een nieuwe editie uit, waarin de auteurs een aantal updates en verbeteringen hebben aangebracht. Het aardige van een *digitaal* boek, aangeboden via een website, is nu dat gebruikers hun commentaren en verbeter-suggesties op een openbare reactie- of discussiepagina kunnen inbrengen. Maar het wordt allemaal nogal verwarrend als gebruikers, zoals in Wikipedia, zelf on-line wijzigingen in een editie zouden kunnen aanbrengen. Daarmee verdwijnt het idee van edities, want de editie van vandaag verschilt alweer van die van gisteren, en de editie van morgen kan weer zijn teruggewijzigd naar die van gisteren.

Voor de beheersing van de kwaliteit van leermiddelen is het gewenst dat elk product en elke product-versie daarbinnen een uniek identificatienummer heeft en dat een aanwijsbare auteur of een aanwijsbaar auteurscollectief daarvoor de eindverantwoordelijkheid neemt. Slechts op die manier kunnen mechanismes van peer review (recensies) gedijen.

De auteur (c.q. het auteurscollectief) kan wel afzien van het auteursrecht, zodat vakgenoten een eigen versie van het product kunnen samenstellen, hetzij om deze zelf te gebruiken dan wel om deze met het oog op gebruik door derden te publiceren. Maar het zou de duidelijkheid ten goede komen wanneer zo'n variant bij publicatie op Wikiwijs als een zelfstandig product behandeld wordt, met een afwijkend identificatienummer.

6. Kwaliteit en kosten voor de eindgebruiker

Bij een papieren boek van een uitgever weten de leerlingen (eindgebruikers) wat ze krijgen, en meestal ook dat ze elk uur van de dag erover kunnen beschikken. Ze lopen geen risico dat er ten gevolge van beslissingen van de leraar kwaliteitsverliezen en kostenverhogingen optreden. Bij de digitale leermid-delen die via Wikiwijs worden aangeboden is dat anders: het hangt van de leraar en de school af wanneer ze van de leermiddelen gebruik mogen maken, of de kwaliteit van de print-outs acceptabel is, of thuis-gebruik mogelijk is, en welke kosten ze moeten maken om de leermiddelen thuis te gebruiken.

7. Mijn conclusie: vijf pijlers van kwaliteitsborging

7.1 *Eis voldoende productinformatie.* Stel als voorwaarde voor het publiceren van een product(-versie) op Wikiwijs dat er een uitgebreid etiket wordt bijgeleverd. Daarin wordt vermeld voor wie, voor welk doel en in welke omgeving het product bruikbaar is, welke voorkennis leerlingen moeten hebben om het product te gebruiken, en in hoeverre de kwaliteits- en bruikbaarheidsclaims van het product geëvalueerd zijn.

7.2 *Organiseer de kritiek.* Geef een financiële vergoeding voor het indienen van gedegen recensies (op producten en productversies die op Wikiwijs gepubliceerd zijn) en publiceer deze.

7.3 *Vertrouw niet op the wisdom of crowds.*⁸ Bevorder dat vakgenoten, gebruikers en eindgebruikers commentaren en verbeter-suggesties geven op de producten en productversies die op Wikiwijs gepubliceerd worden, maar geef uitsluitend de auteur(s) van het product het recht om een verbeterde **productversie** (een nieuwe editie van het product) te publiceren. Zodoende blijven de oorspronkelijke ontwerpers van het product verantwoordelijk voor de kwaliteit en kunnen zij daar persoonlijk op worden aangesproken. Wie een slecht product levert, verliest z'n goede naam en misschien zelfs z'n gezicht. Ieder ander mag een nieuwe **productvariant** publiceren, mits onder eigen persoonsnaam en mits die variant voorzien is van een nieuwe productnaam.

7.4 *Bescherm de eindgebruikers tegen kwakzalverij.* Door het streven van de rijksoverheid de leermid-delenmarkt open te breken en leraren bij hun keuze tussen 'make or buy' te verleiden tot het gebruik van leermiddelen die in eigen beheer ontwikkeld zijn, wordt het risico vergroot dat leerlingen met leermidde-

len van inferieure kwaliteit worden opgezadeld. Geef de onderwijsinspectie daarom opdracht de kwaliteit van de leermiddelen, gebruikt door de school, periodiek te controleren en eventuele klachten van leerlingen en hun ouders serieus te onderzoeken. En eis van scholen:

- dat niet alleen de ingekochte schoolboeken, maar ook de overige leermiddelen stuk voor stuk in de schoolgids worden vermeld, inclusief de wijze waarop deze aan de eindgebruikers worden afgeleverd;
- dat aan de onderwijsinspectie, de leerlingen, de ouders en de leerling- en oudervertegenwoordigers gelegenheid wordt gegeven de kwaliteit van alle leermiddelen te controleren (inzagerecht);
- dat in de schoolgids wordt vermeld volgens welke procedures eventuele klachten over de kwaliteit van leermiddelen ingediend en behandeld zullen worden.

7.5 *Versterk de beroepsethiek van leraren*, zodat ze ervan doordrongen blijven dat ze niet alleen hun eigen vakbekwaamheid maar ook de kwaliteit van hun leermiddelen in stand moeten houden, in weerwil van alle pressie om de onderwijskosten te drukken.

Wes Holleman

weblog onderwijs 14-4-2009

<http://www.onderwijsethiek.nl>

¹ <http://www.minocw.nl/wikiwijs/index.html>

² http://www.minocw.nl/documenten/Wikiwijs_Stimulering%20open%20leermiddelen_115373.pdf; zie ook: http://www.minocw.nl/documenten/84255_onderwijsopenleermiddelen.pdf, [http://www.minocw.nl/documenten/Rapport%20onderwijsraad%20open%20leermiddelen%20\(sept%202008\).pdf](http://www.minocw.nl/documenten/Rapport%20onderwijsraad%20open%20leermiddelen%20(sept%202008).pdf) en http://www.minocw.nl/documenten/84255a_programmadigitaallearmateriaal.pdf.

³ <http://www.onderwijsethiek.nl/?p=250>

⁴ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia>; zie ook <http://creativecommons.nl/2009/04/09/wikiwijs-in-2010-van-start/>; vergelijk ook: <http://www.vrijschrift.org> en haar project <http://www.vrijschoolboeken.nl>.

⁵ http://wilfredrubens.typepad.com/wilfred_rubens_weblog/2008/12/wat-ik-vind-van-wikiwijs.html

⁶ <http://beteronderwijsnederland.net/node/5173>; samengevat in: http://www.vrijschoolboeken.nl/Wat_vinden_de_leerkrachten_van_Wikiwijs

⁷ <http://www.uitgeven.nu/2008/12/wikiwijs.html>

<http://www.edu-actief.nl/default-category/wordt-wikiwijs-een-succes-of-een-bedreiging.html>

<http://www.educatieveauteurs.nl/file/366> (Nieuwsbrief maart 2009, §4)

http://extra.volkskrant.nl/opinie/artikel/show/id/2691/Lesmateriaal_is_geen_flanswerk

http://www.johangademans.nl/Lesmateriaal_2.html

<http://www.dunamare.nl/nieuwsbestanden/Lesmateriaal%20maken%20doe%20je%20er%20niet%20even%20bij.pdf>

⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/The_Wisdom_of_Crowds